

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 11 mars 2016

Mål nr

B 2268-15

KLAGANDE

Riksåklagaren

MOTPARTER

1. RA

Ombud och offentlig försvarare: Advokat BA

2. MM

Ombud och offentlig försvarare: Advokat EA

SAKEN

Missbruk av urkund m.m.

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Göta hovrätts dom 2015-03-31 i mål B 15-15

DOMSLUT

Med ändring av hovrättens domslut beträffande RA bedömer Högsta domstolen missbruket av urkund (åtalspunkt 1 i tingsrättens domsbilaga 1) som grovt brott enligt 15 kap. 12 § andra stycket brottsbalken och bestämmer påföljden för den samlade brottsligheten till villkorlig dom och 110 dagsböter på 50 kr.

Med ändring av hovrättens domslut även beträffande MM bedömer Högsta domstolen missbruket av urkund (åtalspunkt 1 i tingsrättens domsbilaga 1) som grovt brott enligt 15 kap. 12 § andra stycket brottsbalken och bestämmer, med tillämpning av 29 kap. 7 § samma balk, påföljden till villkorlig dom och 70 dagsböter på 150 kr.

I övrigt ska hovrättens domslut bestå.

BA ska få ersättning av allmänna medel för försvaret av RA i Högsta domstolen med 3 744 kr. Av beloppet avser 2 995 kr arbete och 749 kr mervärdesskatt.

EA ska få ersättning av allmänna medel för försvaret av MM i Högsta domstolen med 5 723 kr. Av beloppet avser 4 578 kr arbete och 1 145 kr mervärdesskatt.

Staten ska svara för kostnaderna för försvararna i Högsta domstolen.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

Riksåklagaren har yrkat att Högsta domstolen beträffande var och en av RA och MM ska dels bedöma gärningen under åtalspunkt 1 i tingsrättens domsbilaga 1 (missbruk av urkund) som grovt brott, dels skärpa påföljden.

RA och MM har motsatt sig att hovrättens dom ändras.

DOMSKÄL

Bakgrund och frågan i målet

1. I enlighet med hovrättens i de delarna inte överklagade dom har RA och MM gjort sig skyldiga till missbruk av urkund. RA har dessutom begått skadegörelse och urkundsförfalskning.
2. Skadegörelsebrottet bestod i att RA på ett kontor slog sönder en blomkruka, glaset till en tavla i ett mötesrum och ett par ljusstakar. Skadan uppgick till 2 100 kr.
3. I fråga om urkundsförfalskningen och missbruket av urkund är följande utrett. MM var den aktuella dagen inbokad för ett förarprov avseende körkort. Han lämnade sin identitetshandling till RA som inställde sig till provet. När MMs namn ropades upp lämnade RA, utan att säga något, över MMs legitimationshandling till den trafikinspektör som var avdelad för uppkörningen. Trafikinspektören tyckte att RAs utseende inte stämde med fotografiet på legitimationen, men kände sig inte säker på hur det förhöll sig. Han bad därför RA att underteckna ett s.k. EES-intyg, dvs. ett intyg om att den som ska köra upp inte har körkort i något annat land inom EES (Europeiska ekonomiska samarbetsområdet). Trafikinspektören förklarade för RA vad det innebar att

underteckna intyget. Därefter skrev RA under med MMs namn, fortfarande utan att säga något. Inspektören förstod sedan, efter att ha diskuterat saken med en kollega, att RA inte var den person som var anmäld till förarprovet.

4. Tingsrätten bedömde att missbruket av urkund var av normalgraden och dömde både RA och MM till böter. Även hovrätten har ansett att missbruket av urkund ska bedömas som brott av normalgraden. Dock har hovrätten skärpt påföljden för RA till villkorlig dom och böter med hänvisning till att böter inte ingår i straffskalan för urkundsförfalskning.

5. Frågorna i målet är främst om missbruket av urkund ska anses vara av normalgraden eller om det rör sig om grovt brott samt vilket straffvärde som missbruket av urkund har.

Lagbestämmelsen om missbruk av urkund

6. Enligt 15 kap. 12 § första stycket brottsbalken döms den som sanningslöst åberopar bl.a. en identitetshandling såsom gällande för sig, eller lämnar ut en sådan handling för att missbrukas på det sättet, för missbruk av urkund till böter eller fängelse i högst sex månader. En förutsättning för straffansvar är att åtgärden innebär fara i bevishänseende. Enligt bestämmelsens andra stycke gäller en särskild straffskala om brottet är grovt. Då ska domstolen döma till fängelse i högst två år. Några omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt anges inte i bestämmelsen.

7. I samband med införandet av brottsbalken år 1965 överfördes bestämmelsen om missbruk av urkund i stort sett oförändrad från strafflagen. Den särskilda straffskalan för grovt brott skapades på inrådan av Lagrådet, som ansåg att det i lagrådsremissen föreslagna maximistraffet på sex månaders fängelse var för lågt med hänsyn till de ganska svåra fall som kan omfattas av brottsbeskrivningen (NJA II 1962 s. 247). Några exempel på vad som avsågs

med ganska svåra fall gavs inte av Lagrådet och någon ytterligare vägledning för bedömningen av till vilken grad av brottet som en viss gärning hör finns inte i förarbetena till brottsbalken.

8. I samband med att det år 2013 gjordes vissa ändringar i bl.a. 15 kap. 12 § brottsbalken uttalades i förarbetena (prop. 2012/13:74 s. 75) att samtliga relevanta omständigheter ska vägas in vid bedömningen av om missbruk av urkund i ett enskilt fall ska bedömas som ett grovt brott. Det är alltså möjligt att bedöma missbruk av t.ex. en identitetshandling som ett brott av normalgraden eller som ett grovt brott beroende på omständigheterna. Det framhölls särskilt att det faktum att en identitetshandling har använts för sitt huvudsakliga ändamål inte hindrar att brottet bedöms som grovt, om omständigheterna i övrigt ger anledning till det. Detta sistnämnda uttalande får antas ta sikte på utgången i rättsfallet NJA 2007 s. 319, där Högsta domstolen bedömde användandet av ett pass som brott av normalgraden när passet inte hade använts för annat än en resa mellan olika länder.

Allmänt om straffvärde

9. Enligt 29 kap. 1 § brottsbalken ska straff, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde. Vid bedömningen av straffvärdet ska beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen har inneburit, vad den tilltalade har insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter och motiv som han eller hon har haft. Som Högsta domstolen har utvecklat i rättsfallet ”De kinesiska kullagren” NJA 2014 s. 559 p. 6 innebär bestämmelsen att alla på straffvärdet inverkan omständigheter som är värda att beakta ska tas med vid bedömningen. Högsta domstolen påminner i rättsfallet om kravet på subjektiv täckning av straffvärdepåverkande omständigheter. Eftersom missbruk av urkund är straffbelagt bara om gärningen sker

uppsåtliga krävs alltså att omständigheterna, för att de ska kunna beaktas, är täckta av uppsåt.

10. Vid sidan av den allmänna bestämmelsen i 29 kap. 1 § brottsbalken finns det i 2 och 3 §§ angivet vissa försvårande (2 §) och förmildrande (3 §) omständigheter som, utöver de som gäller för det specifika brottet, ska beaktas av domstolen vid straffvärdebedömningen. Reglerna syftar sammantagna till att domstolarna ska kunna bestämma straffvärdet på ett nyanserat sätt med beaktande av samtliga på saken inverkan omständigheter i det enskilda fallet. Det bör emellertid uppmärksammas att det kan finnas begränsningar, bl.a. med hänsyn till vad som är kriminaliserat genom den aktuella straffbestämmelsen, i fråga om vilka omständigheter som det är möjligt att beakta i det specifika fallet (se rättsfallet ”Samlag med avkomling” Högsta domstolens dom den 20 november 2015 i mål B 186-14, p. 11 och 12).

Gradindelningen

11. Innan straffvärdebedömningen sker måste, vid gradindelade brott, domstolen bestämma till vilken grad av ett brott som en viss gärning hör. Först när detta har gjorts står det klart vilken straffskala som ska vara utgångspunkt för bedömningen av brottslighetens straffvärde.

12. I och för sig gäller som huvudregel att bedömningen av brottets svårhetsgrad går hand i hand med bedömningen av dess straffvärde. Det ska dock observeras att det finns omständigheter som påverkar straffvärdet men som saknar betydelse för gradindelningen. Det som har betydelse för placeringen av ett brott i svårhetsgrad är i första hand omständigheter av objektiva slag. Flera av de i 29 kap. 2 § brottsbalken angivna försvårande omständigheterna är sådana. De i 3 § upptagna förmildrande omständigheter som ska ges betydelse för straffvärdebedömningen har däremot normalt ingen betydelse för frågan om det aktuella brottet är av den ena eller andra graden. Här kan hän-

visas till rättsfallet ”Synnerligen grov misshandel?” NJA 2011 s. 89 p. 9–15 (jfr prop. 1987/88:120 s. 79 och Petter Asp m.fl. Kriminalrättens grunder, 2 uppl. 2013, s. 28).

13. En särskild fråga är om de avsikter och motiv som gärningsmannen har haft och graden av skuld ska spela roll även för gradindelningen. Enighet torde råda om att faktorer av detta slag kan tillmätas betydelse men att de i allmänhet inte spelar lika stor roll som omständigheter av mera objektivt slag. I vissa fall måste dock avsikten med brottet ges en betydande inverkan på bedömningen av vilken brottstyp det är. Detta gäller t.ex. inte sällan vid s.k. instrumentella brott, dvs. brottsliga handlingar som begås i syfte att uppnå ett längre bort liggande mål. Samtidigt ska det observeras att det måste krävas att det har funnits en konkret fara för den åsyftade händelseutvecklingen samt att denna fara har varit subjektivt täckt i tillräcklig utsträckning.

14. I detta sammanhang kan hänvisas till rättsfallet NJA 1996 s. 63. Avgörandet gällde några ungdomar som dömdes för urkundsförfalskning som de hade begått i samband med beställning av identitetskort. Högsta domstolen fäste avseende vid att ungdomarna inte hade någon tanke på att använda de falska identitetshandlingarna för andra ändamål än att kunna komma in på diskotek.

Högsta domstolens bedömning

15. Motivet för missbruket av urkund måste i detta fall tillmätas betydelse för bedömningen både av till vilken grad av brottet som gärningen hör och dess straffvärde. Syftet med missbruket av urkund kan inte ha varit något annat än att MM skulle få körkort utan att ha utfört något förarprov. Avsikten var således att kontrollen av att den som får körkort kan framföra sitt fordon på ett trafiksäkert sätt skulle kringgås. Domstolarna har också kommit fram till

att det har funnits en fara för att brottsplanen skulle lyckas, vilket har omfattats av RAs och MMs uppsåt.

16. Det är visserligen inte klarlagt vilken förmåga att köra bil som MM hade. Med tanke på de allvarliga risker av olika slag som är förknippade med vägtrafiken är det emellertid alldeles oavsett förarskickligheten i det enskilda fallet av stort samhällligt intresse att endast de som faktiskt har blivit godkända som bilförare ges rätt att köra bil. RAs och MMs handlande har därför varit av farligt slag. Deras brott måste bedömas som grova.

17. Det saknas skäl att bedöma straffvärdet av den enes brott annorlunda än den andres. Straffvärdet uppgår i båda fallen till fängelse i fyra månader.

18. För RAs del motsvarar den samlade brottslighetens straffvärde fängelse i sex månader. Straffvärdet är därmed inte så högt att det bör leda till att fängelse bestäms som påföljd. Någon tidigare brottslighet som påverkar påföljdsbestämningen finns inte. Brottsligheten är inte heller av sådan art att avsteg ska göras från den grundläggande presumptionen mot fängelse som påföljd (jfr NJA 2010 s. 358, se också ”De kinesiska kullagren” NJA 2014 s. 559 p. 31–33). Eftersom det saknas särskild anledning att befara att RA kommer att begå brott på nytt ska påföljden för honom bestämmas till villkorlig dom.

19. Också när det gäller MM finns förutsättningar för att bestämma påföljden till villkorlig dom.

20. För både RA och MM ska den villkorliga domen i enlighet med huvudregeln i 30 kap. 8 § brottsbalken förenas med ett bötesstraff. Vid bestämmandet av antalet dagsböter ska hänsyn tas till straffvärdet av RAs och MMs respektive brottslighet och till att MM var nitton och ett halvt år vid

brottstillfället. Bötesantalet bör i RAs fall bestämmas till 110 och i MMs till 70. Dagsbotens belopp bör inte ändras.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Stefan Lindskog, Ann-Christine Lindeblad, Göran Lambertz, Martin Borgeke (referent) och Dag Mattsson.
Föredragande justitiesekreterare: Anders Lundmark